

CIJENE PROIZVODNJE U JUGOSLAVIJI*

Branko HORVAT**

1. DEFINICIJA

Kao cijenu proizvodnje definiram cijenu koja se u prosjeku formira tako da se na materijalne troškove proizvodnje dodaje amortizacija, koja odražava vrijednost i vijek trajanja osnovnih sredstava, troškovi živog rada i dobit u određenoj proporciji u odnosu na angažirana (osnovna i obrtna) sredstva. Ova proporcija predstavlja profitnu stopu ili stopu dobiti. Stopa dobiti je podjednaka za pojedine privredne grane. Ovo potonje je u stvari osnovna karakteristika cijene proizvodnje.

2. STOPE DOBITI U AMERIČKOJ PRIVREDI

Stopa dobiti može biti dana u bruto izrazu (prije plaćanja poreza) i u neto izrazu (nakon plaćanja poreza). U tabeli u aneksu navedene su stope neto dobiti u američkoj industriji. Stope dobiti računane su u odnosu na imovinu akcionara. Akcionarska imovina predstavlja oko dvije trećine ukupne pasive američkih korporacija. Preostalu trećinu predstavljaju obaveze prema dobavljačima (9%), ostala kratkoročna dugovanja (13%) i dugoročni zajmovi (13%). Radi uspoređenja dodajem da je u jugoslavenskoj industriji u 1968. god. poslovni fond (zajedno s ostalim fondovima) iznosio jednu trećinu pasive, dugoročni zajmovi 20%, a dobavljači 10%.

Iz same tabele ne vidi se direktno u kojoj mjeri u SAD vlada »zakon prosječne profitne stope«. Zbog toga ćemo za svaku godinu izračunati *prosječnu devijaciju* profitnih stopa u procentima. Prosječnu devijaciju dobivamo na taj način što prosjek apsolutnih odstupanja gran-

* Ovaj članak je dio šireg istraživačkog projekta koji financiraju Savezni zavod za cijene i Savezni fond za financiranje naučnih djelatnosti.

** Autor je naučni savjetnik Instituta ekonomskih nauka u Beogradu.

skih profitnih stopa od neponderirane aritmetičke sredine tih stopa stavimo u odnos sa sredinom

$$\delta = \frac{\frac{1}{n} \sum \left| \pi_t - \frac{1}{n} \sum \pi_t \right|}{\frac{1}{n} \sum \pi_t}$$

Od interesa je također utvrditi da li su devijacije korelirane s visinom prosječne profitne stope. Potrebne podatke daje tabela 1.

Tabela 1

Prosječne devijacije granskih stopa neto dobiti
u SAD 1948—1957.

Godina	Godine niskih stopa dobiti			Godine visokih stopa dobiti			
	Prosječna stopa		δ u %	Godina	Prosječna stopa		δ u %
	ponde- rirana	neponde- rirana			ponde- rirana	neponde- rirana	
1958.	8,6	8,3	24,8	1949.	11,6	10,8	23,0
1961.	8,9	8,3	24,6	1964.	11,6	11,3	14,8
1960.	9,2	8,7	23,3	1967.	11,7	11,7	15,4
1962.	9,8	9,4	20,9	1951.	12,1	11,3	24,2
1954.	9,9	9,1	27,5	1956.	12,3	11,6	16,2
1952.	10,3	9,6	23,9	1955.	12,6	11,6	22,9
1963.	10,3	9,6	19,8	1965.	13,0	12,8	15,4
1959.	10,4	10,2	18,2	1966.	13,4	13,5	15,2
1953.	10,5	9,7	20,6	1950.	15,4	15,2	18,2
1957.	10,9	10,3	25,0	1948.	16,0	15,1	13,1
Prosjek	9,9	9,3	22,9	Prosjek	13,0	12,5	17,8

Izvor: *Economic Report of the President*, January 1969, ss. 310—311.

Vidi se da postoji čvrsta veza između visine prosječne stope u industriji i devijacija tog prosjeka. U 10 loših godina industrijska profitna stopa kreće se u intervalu 8,6% — 10,9% a prosječne devijacije granskih stopa od granske aritmetičke sredine u intervalu 18,2% — 27,5%. U 10 dobrih godina interval prosječne stope iznosi 11,6% — 16,0%, a interval devijacija 13,1% — 24,2%. Aritmetički prosjek stopa za prosperitetnih 10 godina viši je za 13,0 — 9,9 = 3,1 poena odn. za 31% u odnosu na 10 recesionih godina; aritmetički prosjek devijacije manji je za 22,9 — 17,8 = 5,1 poena odn. za 22%.

3. UTVRĐIVANJE DEFINICIJE STOPE DOBITI ZA JUGOSLAVENSKU PRIVREDU

Ovisno o tome kako se definiraju brojnik i nazivnik u izrazu

$$\pi = \frac{D}{S}$$

(D = dobit, S = sredstva) može se izračunati bar pet različitih stopa dobiti koje imaju ekonomski smisao. Uzimam dva ekonomska agregata za brojnik i tri za nazivnik. Kao bruto dobit definiram cjelokupnu razliku neto proizvoda koja ostaje po odbitku poreza na promet i ličnih dohodaka s doprinosima. Kao neto dobit definiram izdvajanja za fondove radnih organizacija tj. bruto dobit umanjena za kamate na poslovni fond i na kredite, premije osiguranja, izdvajanja za zajedničke rezerve privrednih organizacija i druga slična plaćanja koja ne odlaze u fondove radnih organizacija. Za sredstva uzimam slijedeće tri varijante: (1) aktivna osnovna sredstva po nabavnoj vrijednosti, (2) zbroj (1) i prosječnih obrtnih sredstava i (3) zbroj aktivnih osnovnih sredstava po sadašnjoj vrijednosti i prosječnih obrtnih sredstava. Za svih pet agregata podatke uzimam samo za one godine kad je izvršena revalorizacija osnovnih sredstava odnosno cijene se nisu bitnije mijenjale. To su 1962. i 1963. god. te 1966, 1967. i 1968. godina. U obračun su uključene svih 22 industrijske grane kako ih daje statistika. Rezultati obračuna dani su u tabeli 2.

Proizlaze zanimljivi i važni zaključci. Pojavljuje se tendencija da stope dobiti rastu sa stopom rasta industrije, što je i intuitivno očigledno. Kao rezultat reforme sredstva poduzeća su znatno povećana, tako da je neto stopa dobiti u 1966. god. povećana dva i po puta. Međutim, uslijed usporavanja rasta neto stopa se naglo smanjuje, tako da je do 1968. god. najveći dio pozitivne promjene izgubljen. Kako se osim toga i bruto stopa stalno smanjuje, čak i usprkos oživljavanja ekspanzije industrije u 1968. god., to proizlazi da se posljednjih godina *cjelokupna akumulativnost industrije smanjuje*. Procenti devijacija granskih stopa od industrijskog prosjeka znatno su veći kod neto nego kod bruto stopa. Prema tome ako u jugoslavenskoj privredi postoji tendencija izjednačavanja stopa dobiti, onda *ono važi za bruto stope*, kod čega treba uzeti u obzir ukupna, a ne samo osnovna sredstva. Vidi se, nadalje, da su u lošim godinama (1962. i 1967) procenti devijacija veći za stope na bazi sadašnje vrijednosti osnovnih sredstava, a u dobrim godinama (1963, 1966. i 1968) za stope na bazi nabavne vrijednosti osnovnih sredstava. Razlike nisu velike, te se stoga mogu uzeti i jedne i druge stope. Ipak, s obzirom na to da je najmanje δ postignuto na bazi sadašnje vrijednosti osnovnih sredstava (a može se pretpostaviti da će se ekspanzija industrije ipak odvijati po stopama znatno većim od 0%), to kao *mjerodavnu stopu dobiti treba uzeti odnos ukupne (bruto) dobiti i zbroja aktivnih osnovnih sredstava po sadašnjoj vrijednosti i prosječnih obrtnih sredstava*. Vidi se također da je uz komparabilne stope rasta po-

Tabela 2

Pet varijanti stopa dobiti za industriju i rudarstvo

	1962.		1963.		1966.		1967.		1968.	
	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ	Stopa δ
Neto stope (neponderirane) u odnosu na: nabavnu vrijednost osnovnih sredstava + + obrtna sredstva	3,61	51,4	3,88	55,2	8,75	39,7	6,14	53,7	4,94	43,8
sadašnju vrijednost osnovnih sredstava + obrtna sredstva	4,80	50,7	5,16	53,6	11,65	38,6	8,23	54,5	6,61	44,3
Bruto stope (neponderirane) u odnosu na: nabavnu vrijednost osnovnih sredstava	21,6	46,6	24,5	47,1	23,7	43,1	19,7	45,8	16,5	44,9
nabavnu vrijednost osnovnih sredstava + obrtna sredstva	13,0	36,6	14,6	34,9	13,7	30,5	11,0	35,8	8,7	31,3
sadašnju vrijednost osnovnih sredstava + obrtna sredstva	17,1	36,9	19,4	33,9	18,1	29,3	14,6	37,0	11,9	29,8
Bruto stope (ponderirane) u odnosu na: nabavnu vrijednost osnovnih sredstava + obrtna sredstva	11,2	—	12,0	—	11,6	—	8,9	—	7,3	—
sadašnju vrijednost osnovnih sredstava + obrtna sredstva	14,9	—	16,1	—	15,6	—	12,0	—	9,9	—
Godišnji indeksi fizičkog obima industrijske proizvodnje	107	—	116	—	104	—	100	—	106	—

Izvori: SGJ — 1964., str. 134—35; SGJ — 1965., str. 136—37;

SGJ — 1968., str. 126—29; Privredni bilansi Jugoslavije 1962—1965., str. 52—58.

slije 1965. god. došlo do smanjivanja procenta devijacije. Prema tome može se konstatovati da *postoji tendencija formiranja cijena kao cijena proizvodnje*, kod čega je relevantna stopa dobiti definirana kao bruto stopa u odnosu na ukupna aktivna sredstva po sadašnjoj vrijednosti.

4. KOMPARATIVNA ANALIZA

Budući da je jugoslavenska privreda prošla jedan put od administrativne prema tržišnoj organizaciji, to je korisno utvrditi neki standard koji bi služio kao orijentacija kod ocjenjivanja. Ima malo sumnje da je, na primjer, američka privreda tržišna privreda i da se tu cijene formiraju kao cijene proizvodnje. Prema tome u našoj komparativnoj analizi možemo uzeti karakteristike američke privrede kao kriterij.

Zbog različitih definicija podaci o stopama dobiti nisu direktno uporedivi. U odnosu na američke naše stope dobiti su nešto potcjenjene jer je u nazivniku umjesto poslovnog fonda (koji bi odgovarao imovini akcionara) uzet zbroj osnovnih i obrtnih sredstava. No zato su kamate na kredite uvrštene u bruto dobit. Osim toga američka industrija nema kamata na poslovni fond, a jugoslavenska industrija nema poreza na dobit. Imajući to u vidu, može se ipak uspoređivanjem tabela 1 i 2 utvrditi da je u 1966. god. jugoslavenska industrija postizavala u prosjeku neto stopu dobiti (ponderirana neto stopa na bazi sadašnje vrijednosti iznosi 10%) koja odgovara američkoj privredi. To znači da su jugoslavenska poduzeća imala na svom raspolaganju relativno isto toliko sredstava kao i američka poduzeća. No kako jugoslavenska industrija ekspandira dvostruko brže od američke, u odnosu na potrebe ekspanzije ta su sredstva bila manja. Bruto stope dobiti (tj. s uključenim porezom) kreću se u američkoj privredi u intervalu 15,4% — 25,5%, što je pomaknuto na gore u odnosu na jugoslavenski interval 9,9% — 16,1% (tabela 2). Pomak bi vjerojatno ostao i onda kad bi se izvršila metodološka usklađivanja i to zbog toga što se u Jugoslaviji budžetska potrošnja pokriva iz bruto ličnih dohodaka, a u SAD iz bruto dobiti. Jedan od mogućih zaključaka jest da je u odnosu na SAD rad učinjen umjetno skupljim, a kapital umjetno jeftinijim.

Jednako kao u američkoj industriji i kod nas se u godinama recesija devijacije granskih stopa od industrijskog prosjeka povećavaju, a u godinama uspona smanjuju. Zbog manje ujednačenosti industrijske klasifikacije u našoj statistici u odnosu na američku razlike između ponderirane prosječne stope dobiti (tj. odnos ukupne dobiti i ukupnih sredstava za industriju u cjelini) i neponderirane stope (tj. aritmetički prosjek granskih stopa) veće su za jugoslavensku industriju. Osim toga le su razlike drugog predznaka, tako da kod uspoređivanja apsolutnog nivoa dobiti treba uzeti u obzir samo ponderirane stope.

Nije poznato kako razlike u definicijama utječu na razlike u procentima devijacija (δ). Vjerojatno se te razlike mogu zanemariti. Porez na dobit ima izvjestan efekat ujednačavanja američkih stopa dobiti iz tabele u aneksu i tako smanjivanja δ . No kako je taj porez uglavnom proporcionalan, spomenuti efekat je mali i, vjerojatno, zanemarljiv.

Međutim, potrebno je učiniti bar jednu, a vjerojatno i dvije korekcije s obzirom na industrijski obuhvat. U američkim podacima nije

obuhvaćena elektroprivreda, koja se tretira kao komunalna djelatnost. Ako i mi isključimo elektroprivredu, stopa dobiti industrije se povećava, a procenat devijacija se smanjuje. Druga korekcija izazvana je različitim razlozima. Iz tabele 3 vidi se da je stopa dobiti u industriji papira daleko najniža od svih industrijskih grana. Poznato je da je to rezultat administrativnih zahvata te bi, radi uporedivosti, i taj ekstremni slučaj morali eliminirati. Ukoliko se isključe elektroprivreda i industrija papira, za tri poslijereformske godine dobivaju se sledeći rezultati:

	1966.	1967.	1968.
Stope dobiti (neponderirane)	19,3	15,6	12,5
Devijacije, δ	23,2	32,8	26,3

Devijacije od stope dobiti kreću se, dakle, uglavnom u intervalu koji smo u tabeli 1 našli za američku industriju i koji za dva decenija iznosi $13,1 < \delta < 27,5$. Tri zapažanja su nedovoljna da se izvedu definitivniji zaključci. No ako se podsjetimo da je poslije reforme došlo do uprosječavanja stopa dobiti, onda pored navedena tri zapažanja dobivamo i značajan podatak o tendencijama kretanja, koji već omogućuje čvršće zaključivanje. Prema tome, iz činjenice što se intervali devijacija jugoslavenske i američke industrije velikim dijelom poklapaju proizlazi: (1) da i u jugoslavenskoj industriji djeluje »zakon prosječne profitne stope«, (2) da je tendencija uprosječavanja dobiti u jugoslavenskoj industriji nešto slabija nego u američkoj i (3) ukoliko se u američkoj industriji formiraju cijene proizvodnje, onda to važi i za jugoslavensku industriju.

5. STOPE DOBITI I DOHOTKA PO GRANAMA I OBLASTIMA

Cijena proizvodnje u jugoslavenskoj privreda ima svoj očigledni ekonomski smisao. Nakon što su podmireni troškovi proizvodnje i amortizacije, ostaje neto proizvod iz koga treba isplatiti lične dohotke proporcionalno broju i kvalifikacijama zaposlenih uzevši u obzir rad i poduzetnički uspjeh kolektiva. Ostatak je dobit koja predstavlja stvarni (kroz kamate i slična davanja) ili oportunitetni (kroz mogućnost alternativnih efekata) trošak angažiranih sredstava. Stvarni troškovi koče smanjivanje dobiti ispod nekog minimuma, a oportunitetni troškovi usmjeravaju investiranje u pravcu najpovoljnijih alternativa. Jedno i drugo uz mobilnost radne snage i slobodan ulaz poduzeća na tržište djeluju u pravcu uprosječavanja stope dobiti koja se javlja kao cijena korištenja društvenih sredstava za proizvodnju. U izvjesnom smislu može se reći da će naša privreda utoliko bolje funkcionirati, ukoliko bude snažnija tendencija uprosječavanja stopa dobiti. Prema tome, δ se može interpretirati i kao indeks neefikasnosti privređivanja (u alokativnom smislu) i neusklađenosti privrednog sistema. Ovaj zaključak zahtijeva različite kvalifikacije, od kojih ćemo jednu malo detaljnije ispitati kasnije.

Utvrđivanje tendencije uprosječavanja stope dobiti daje nam sad kriterij za ocjenu normalnog ili nenormalnog položaja pojedinih privrednih grana. U industriji pored elektroenergije i industrije papira u pogledu akumulativnosti zaostaju drvena industrija, industrija uglja, crna metalurgija i industrija duhana. Sve su to poznati slučajevi, »grane koje se nisu uklopile u reformu« i o kojima se stalno diskutira u skupštinama, komorama i štampi. Sama ta činjenica da znatnije zaostajanje u stopi dobiti dovodi do velikih poteškoća u privređivanju sa svoje strane osvjetljava u privredu ugrađenu tendenciju uprosječavanja stope dobiti.

Tabela 3

Stope dobiti po oblastima i granama u 1966. godini

	Zaposljeni u 000	Sredstva ¹ mrd n.d	Stopa dobiti ² u %	Indeks rasta ³ 1960=100	Stope dohotka u %	Tehnički sast. sred. 000 n.d po zaposle- nom
Privreda	2968	167,4	14,2		38,0	56,4
I. Industrija i rudarstvo	1374	78,0	15,6	178	38,8	56,8
1. Elektroenergija	36	13,3	7,6	203	13,0	369,4
2. Ugalj i koks	81	2,9	10,7	121	44,8	35,8
3. Nafta	15	2,1	21,1	254	36,5	140,0
4. Crna metalurgija	50	5,1	10,4	147	25,5	102,0
5. Obojena metalurgija	51	4,1	18,0	147	38,4	80,4
6. Nemetali	43	1,5	21,2	206	55,2	34,9
7. Metalna industr.	255	11,3	17,9	159	47,8	44,3
8. Brodogradnja	21	1,2	22,8	182	53,0	57,1
9. Elektroindustrija	82	3,9	19,6	219	47,7	47,6
10. Kemijska industr.	67	5,2	21,3	236	41,2	77,6
11. Građev. mater.	53	1,7	18,1	137	54,1	32,1
12. Drvena industr.	143	5,3	9,8	166	36,3	37,1
13. Industr. papira	27	3,0	5,4	119	16,9	111,1
14. Tekstilna industr.	216	7,2	21,8	164	55,6	33,3
15. Industr. kože	41	1,3	19,2	171	56,0	31,7
16. Industr. gume	23.	0,75	26,5	231	65,7	32,6
17. Prehramb. industr.	87	4,7	19,2	190	44,4	54,0
18. Grafička industr.	46	1,5	30,5	163	86,4	32,6
19. Industr. duhana	21	1,4	11,7	151	27,3	66,7
20. Filmska industr.	1,3	0,17	13,3	156	53,8	130,8
21. Rudarska istraž.	7,3	0,15	23,1	185	94,0	20,5
22. Raznovrsna industr.	6,2	0,19	29,7	287	73,2	30,6
II. Poljoprivreda i ribarstvo	333	18,5	13,6	169	36,7	55,6
1. Poljopr. industr. kombinati i dobra	182	10,5	14,1	...	36,2	57,7
2. Selj. rad. zadruge	2,5	0,09	22,2	...	50,8	36,0
3. Poljopr. zadruge	116	4,9	15,3	...	43,7	42,2
4. Ost. poljopr. org.	11	0,34	23,5	...	81,3	30,9
5. Ribarstvo	3,6	0,11	22,6	...	62,7	30,6
6. Vodoprivreda	17	2,6	6,5	...	17,2	152,9

	Zapo- sleni u 000	Sredstva ¹ mrd n. d	Stopa dobiti ² u %	Indeks rasta ³ 1960=100	Stopa dohotka ⁴ u %	Tehnički sast. ⁵ sred. 000 n. d po zaposle- nom
III. Šumarstvo	74	9,2	2,8	116	12,0	124,3
IV. Građevinarstvo	291	3,8	39,3	157	141,1	13,1
1. Projektiranje	10	0,18	53,6	...	207,8	18,0
2. Građenje	249	3,2	38,6	...	134,1	12,9
3. Montaža	28	0,44	36,4	...	143,2	15,7
4. Završni radovi	1,1	0,014	57,1	...	192,9	12,7
5. Premjeravanje i kortiranje	1,1	0,014	28,6	...	195,7	12,7
6. Ispitivanje zemljišta i mat.	0,7	0,013	30,8	...	80,0	18,6
V. Saobraćaj i veze	297	32,3	5,8	143(137 ⁶)	19,3	108,8
1. Željeznički	141	11,3	5,5	120 ⁶	21,7	80,1
2. Pomorski	13	3,2	5,9	131 ⁶	15,5	246,2
3. Riječni	5,3	0,5	18,1	162 ⁶	38,0	94,3
4. Zračni	3,1	0,5	13,1	406 ⁶	28,8	161,3
5. Cestovni	65,8	13,7	3,0	276 ⁶	10,3	210,8
6. Gradski	17	0,5	14,2	137 ⁶	63,2	29,4
7. Pretovar i usluge	17	1,1	12,8	...	36,1	64,7
8. Veze	36	1,5	19,1	133 ⁶	54,6	41,7
VI. Trgovina, ugost. i turizam	349	19,7	20,2	162	46,8	56,4
1. Trgovina na malo	112	3,3	27,2	166 ⁷	74,8	29,5
2. Trgov. na vel.	104	7,2	19,1	...	41,3	69,2
3. Vanjska trgov.	36	5,7	21,1	...	36,2	141,7
4. Trgovin. usluge	7,4	0,5	26,5	...	57,8	66,7
5. Poslov. udruženja	7,0	0,9	10,9	...	29,6	128,6
6. Ugostiteljstvo	79	2,5	13,5	...	50,6	31,6
7. Turizam	3,0	0,15	30,1	...	71,5	50,0
VII. Zanatstvo	178	2,36	31,2	...	126,3	13,3
1. Proizvodno	165	2,30	30,8	147	121,7	13,9
2. Ličnih usluga	13	0,06	43,8	...	306,7	4,6
VIII. Komunalna djel.	27	2,65	10,5	...	24,5	98,1

- 1 Zbroj aktivnih osnovnih sredstava po sadašnjoj vrijednosti i prosječnih obrtnih sredstava
- 2 Omjer bruto dobiti i sredstava definiranih pod t. 1
- 3 Indeks narodnog dohotka. Za poljopr., građev. i zanatstvo indeks društvenog proizvoda društvenog sektora
- 4 Dohodak (neto proizvod minus porez na promet) u odnosu na sredstva
- 5 Sredstva po zaposlenom
- 6 Indeks usluga poduzeća javnog prijevoza i veza
- 7 Indeks fizičkog obima prodaje robe

Izvor: SGJ — 1968., str. 105, 106, 128—29, 195 i 227.

Zbog velikih osnovnih sredstava, koja ne ulaze adekvatno u obračun poslovnog rezultata, vodoprivreda, šumarstvo, željeznički i cestovni saobraćaj imaju abnormalno niske stope dobiti. S druge strane, neke grane s izuzetno malim sredstvima (niskim tehničkim sastavom kapitala) imaju abnormalno visoke stope dobiti (projektiranje, završni radovi, lične usluge).

Da bismo mogli izračunati precizne devijacije za pojedine privredne oblasti i privredu u cjelini, potrebno je prethodno eliminirati grane čiji je ekonomski položaj na neki način abnormalan. Dva su moguća uzroka tog abnormalnog položaja: (1) privređivanje se odvija pod određenim ograničenjima a ne po principima tržišta i (2) obim angažiranih sredstava je relativno mali, tako da ili slučajna odstupanja igraju veliku ulogu ili varijacije u stopi dobiti ne igraju važniju ulogu u određivanju tržišnog položaja grane. Na taj način određene su dvije grupe grana koje treba isključiti. U prvu grupu ulaze grane koje imaju karakter javnih službi (elektroprivreda, vodoprivreda, šumarstvo, željeznički i cestovni (gazdovanje cestama) saobraćaj i komunalna djelatnost). U drugu grupu uključiti ću, pomalo arbitrarno, one grane koje angažiraju osnovna (sadašnja vrijednost) i obrtna sredstva u vrijednosti manjoj od sto miliona novih dinara. Iz tabele 3 vidi se da su to seljačke radne zadruge, završni radovi, premjeravanje i kartiranje, ispitivanje zemljišta i materijala i zanatstvo ličnih usluga. Uz ova isključivanja prosječne neponderirane stope dobiti devijacije za oblasti i za privredu u cjelini dane su u tabeli 4.

Tabela 4

Neponderirane prosječne stope dobiti i dohotka po oblastima i prosječne devijacije nakon isključivanja deformiranih grana u 1966. god.

	Stopa dobiti	δ	Stopa dohotka	δ
Industrija	18,6	26,9	50,2	27,5
Poljoprivreda i ribarstvo	18,9	22,2	56,0	28,6
Grudevinarstvo	42,9	16,8	161,7	19,0
Saobraćaj i veze	13,9	23,7	39,4	33,0
Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	21,2	27,4	51,7	27,1
Proizvodno zanatstvo	30,8	—	121,7	—
Privreda	20,4	32,7	59,1	41,1

Izvor: Tabela 3. Isključene su elektroenergija, seljačke radne zadruge, vodoprivreda, šumarstvo, završni radovi, premjeravanje i kartiranje, ispitivanje zemljišta i materijala, željeznički i cestovni saobraćaj, zanatstvo ličnih usluga i komunalna djelatnost.

Najrentabilnije je građevinarstvo, a najmanje rentabilan je saobraćaj. U saobraćaju je kapitalna opremljenost rada najviša (108.000 n.d), a u građevinarstvu najniža (13.100 n.d) tako da se odmah nameće hipoteza o negativnoj vezi između visine kapitalne opremljenosti rada i rentabilnosti. Indeksi devijacija za pojedine oblasti kreću se u već poznatom intervalu, a njihova visina uvjetovana je u izvjesnoj mjeri i brojem grana koje su u pojedinim oblastima uzete u obzir (u građevinarstvu samo tri grane). Indeks devijacije za čitavu privredu — izveden na osnovu stopa dobiti za 42 grane iz svih oblasti — viši je od indeksa devijacija za pojedine oblasti te iznosi $\delta = 32,7$, ali nije mnogo viši od indeksa devijacije za industriju (21 grana). Mogli bismo prema tome zaključiti da i u privredi u cjelini djeluje tendencija uprosječavanja stope dobiti.

Ovdje je mjesto da se ispita i druga moguća hipoteza o formiranju cijena u našoj privredi. Naime, umjesto tendencije uprosječavanja stope dobiti može važiti tendencija u uprosječavanju *stope dohotka*. Stopu dohotka definiram kao odnos dohotka (= neto proizvod minus porez na promet) i sredstava (= sadašnja vrijednost osnovnih sredstava plus prosječna obrtna sredstva). Relevantni podaci navedeni su u tabeli 3, a sumar po oblastima dan je u tabeli 4. Vidi se da su devijacije stope dohotka veće od devijacija stopa dobiti kod svih oblasti osim kod trgovine, ugostiteljstva i turizma. Za privredu u cjelini varijabilitet stope dohotka za 26% je veći od varijabiliteta stope dobiti. Prema tome u jugoslavenskoj privredi izrazito je jača tendencija uprosječavanja stope dobiti nego stope dohotka. Ta je tendencija naročito jaka kod kapitalnointenzivnih oblasti (saobraćaj), a nestaje je kod radnointenzivnih oblasti (trgovine).

6. UTICAJ KAPITALNE OPREMLJENOSTI RADA

Hipotezu o utjecaju kapitalne intenzivnosti na stope dobiti i dohotka i njihove devijacije možemo sad provjeriti na primjeru industrije. Dvadeset i dvije industrijske grane svrstane su u dvije grupe redoslijedom kapitalne opremljenosti rada. Prosječna stopa dobiti i, naročito, dohotka znatno je viša u grupi niske kapitalne intenzivnosti.¹⁾ Apsolutne devijacije individualnih stopa od prosjeka za svih 22 grane u prosjeku se malo razlikuju u obje grupe (5,6 i 15,2 prema 5,1 i 13,2). To znači da (uglavnom) pozitivna odstupanja u prvoj grupi odgovaraju (uglavnom) negativnim odstupanjima u drugoj grupi. No ako ta odstupanja stavimo

¹⁾ Negativnu korelaciju između kapitalne opremljenosti rada i stope dobiti zapazio je i F. Lipovec («Stvarna mera uspešnosti u našoj privredi», *Ekonomist*, 3/1967., str. 371). Lipovec svrstava slovenska industrijska poduzeća u 14 grupa prema kapitalnoj opremljenosti i za godine 1955, 1958. i 1963. dobiva koeficijent korelacije između stope dobiti (koju definira slično kao i ja) i kapitalne opremljenosti $r = -0,83$.

Tabela 5
Devijacije stopa dobiti i dohotka kod radno- i kapitalnointenzivnih industrijskih grana u 1966. godini

	Niska kapitalna intenzivnost					Visoka kapitalna intenzivnost				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
	Kapitalna opremlj. rada u 000 n.d.	Stopa dobiti u %	Stopa dohotka u %	Δ stope dobiti (2) - 18,1 %	Δ stope dohotka (3) - 48,8 %	Kapitalna opremlj. rada u 000 n.d.	Stopa dobiti u %	Stopa dohotka u %	Δ stope dobiti (2) - 18,1 %	Δ stope dohotka (3) - 48,5 %
Rudarska istraživanja	20,5	23,1	94,0	5,0	45,5	Elektroindustrija	47,6	19,6	47,7	0,8
Raznovrsna industrija	30,6	29,7	73,2	11,6	24,7	Prehrambena industrija	54,0	19,2	44,4	4,1
Industrija kože	31,7	19,2	56,0	1,1	5,5	Brodogradnja	57,1	22,8	53,0	4,5
Građevinski materijal	32,1	18,1	54,1	0,0	5,6	Industrija duhana	66,7	11,7	27,3	6,4
Industrija gume	32,6	26,5	65,7	8,4	17,2	Kemijska industrija	77,6	21,3	41,2	3,2
Grafička industrija	32,6	30,5	86,4	12,4	37,9	Obojena metalurgija	80,4	18,0	38,4	0,1
Tekstilna industrija	33,3	21,8	55,6	3,7	7,1	Crna metalurgija	102,0	10,4	25,5	7,7
Nemetali	34,9	21,2	55,2	3,1	6,7	Industrija papira	111,1	5,4	16,9	12,7
Ugalj i koks	35,8	10,7	44,8	7,4	4,3	Filmska industrija	130,8	13,3	53,8	4,8
Drvena industrija	37,1	9,8	36,3	8,3	12,2	Nafta	140,0	21,1	36,5	3,0
Metalna industrija	44,3	17,9	47,8	0,2	0,7	Elektroenergija	369,4	7,6	13,0	10,5
Neponderirani prosjeci	33,2	20,8	60,8	5,6	15,2	Neponderirani prosjeci	103,3	15,5	36,1	5,1

Napomena: Izvor — tabela 3. Za svih 22 grane prosječna neponderirana stopa dobiti iznosi 18,1%, a stopa dohotka 48,5%. U odnosu na te stope izračunata su apsolutna odstupanja navedenih individualnih stopa u stupcima označenim sa A.

u odnos s prosječnim stopama za svaku grupu i tako dobijemo modificirane²⁾ indekse devijacija, slika se mijenja:

	Grupa	
	radnointenzivna	kapitalnointenzivna
δ^* dobiti	$\frac{5,6}{20,8} = 25,9\%$	$\frac{5,1}{15,5} = 32,3\%$
δ^* dohotka	$\frac{15,2}{60,8} = 25,0\%$	$\frac{13,2}{26,1} = 36,8\%$

Indeksi devijacija povećavaju se s kapitalnom intenzivnošću, ali se indeks devijacija stopa dohotka povećava brže, kako smo i očekivali.

Tabela 6

Lični dohoci po условно nekvalificiranom radniku u 1966. god. i kontrola cijena u 1968. god.

Grane niske kapitalne intenzivnosti	Lični dohoci po условно nekvalificiranom radniku 000 n.d godišnje	Vrijednost proizvodnje obuhvaćene kontrolom cijena u %	Grane visoke kapitalne intenzivnosti	Lični dohoci po условно nekvalificiranom radniku 000 n.d godišnje	Vrijedn. proizvodnje obuhvać. kontrolom cijena u %
Rudarska istraživanja	3,8	0	Elektroindustrija	3,6	60
Raznovrsna industrija	4,6	0	Prehrambena industrija	4,4	42
Industrija kože	3,7	0	Brodogradnja	4,8	0
Građevinski materijal	4,1	24	Industrija duhana	3,4	97
Industrija gume	4,5	39	Kemijska industrija	4,4	74
Grafička industrija	5,3	0	Obojena metalurgija	4,7	100
Tekstilna industrija	3,6	0	Crna metalurgija	4,4	100
Nemetali	3,7	42	Industrija papira	3,6	72
Ugalj i koks	3,2	13	(Filmska industrija	12,0	0)
Drvena industrija	3,4	2	Nafta	4,5	93
Metalna industrija	3,5	58	Elektroenergija	5,3	100
Neponderirani prosjek	3,9	16	Neponderir. prosjek (bez filmske ind.)	4,3	74

Izvor: M. Korać, *Analiza ekonomskog položaja privrednih grupacija na bazi zakona vrijednosti*, Ekonomski institut Zagreb, 1968., str. 130—33; Savezni zavod za cijene, *Analiza kretanja cena proizvođača liberalizovanih proizvoda*, 5. XII 1968., str. 8.

²⁾ Modificirane zato jer bi prema prvobitnoj definiciji devijacije trebalo računati u odnosu na prosjeke grupa, a ne u odnosu na prosjek za industriju u cjelini.

U tabeli 6 ispitujemo hipotezu da su lični dohoci po zaposlenom korelirani s kapitalnom opremljenošću. Vidi se da s kapitalnom opremljenošću grana lični dohoci po uslovno nekvalificiranom radniku²⁾ blago rastu. Kad toga ne bi bilo, onda bi uz istu stopu dohotka u tabeli 5 stopa dobiti u kapitalnointenzivnoj grupi bila veća, što bi izazvalo veće uprosječavanje dobiti. Prema tome, zapažena tendencija djeluje suprotno tendenciji uprosječavanja dobiti. Budući da je stopa dobiti negativno korelirana s kapitalnom intenzivnošću, to proizlazi da su lični dohoci veći kad je stopa dobiti manja. Bilo bi korisno tu pojavu ispitati detaljnije. U ovom trenutku moguća su ova objašnjenja. Lični dohoci u kapitalnointenzivnoj grupi (bez filmske industrije koja predstavlja veoma specifični slučaj) veći su za svega 10%, što statistički gledano nije velika razlika. Zatim, postoje velika individualna odstupanja. »Aristokratska«, gradska, grafička industrija ima najviše lične dohotke, a »proleterska«, seoska, drvna industrija ima gotovo najniže lične dohotke iako im je kapitalna opremljenost rada podjednaka. Ugljenokopi i industrija papira pogođeni su administrativnim mjerama reforme, uslijed čega su lični dohoci reducirani ispod ravnotežnih.

Najinteresatnije podatke daju stupci o kontroli cijene. Vidi se da je radnointenzivna grupa najvećim dijelom prepuštena tržištu, dok su u kapitalnointenzivnoj grupi cijene najvećim dijelom pod kontrolom. Odale se može izvući zaključak o monopolističkom karakteru kapitalnointenzivnih grana koje još uvijek ne mogu dobro funkcionirati pod tržišnim režimom, pa se podvrgavaju administrativnoj kontroli, prije svega kontroli cijena. Taj monopolistički karakter je vjerojatno potenciran malim obimom našeg tržišta i oskudnom općom akumulacijom, ali inače nije jugoslavenski specificum. Kapitalnonajintenzivnije grane kao što su elektroprivreda i željeznice svugdje u svijetu se stavljaju pod posebne režime vantržišne kontrole. Kontrola cijena smanjuje konkurentnost kapitalnointenzivne grupe i dovodi do smanjivanja dobiti. Ovo potonje zato što su cijene zakovane, a dobit nema onu funkciju kod financiranja investicija kao kod konkurentnih grana. Naime, u kapitalnointenzivnoj grupi investicije se često financiraju iz društvenih fondova i posebnim aranžmanima, a normalni bankarski mehanizam dolazi manje do izražaja. Manja dobit i velika potrebna sredstva čine da ovaj sektor nije naročito privlačan za bankare pa ne dolazi do preliivanja sredstava i monopolistički karakter grupe se pojačava. Budući da je dobit, kao izvor financiranja, od manjeg značaja za ekspanziju poduzeća, a relativno je velika u odnosu na lične dohotke, to je tržišna disciplina u pogledu ličnih dohodaka smanjena, pa lakše dolazi do preliivanja dobiti u lične dohotke. Ovo potonje naročito je karakteristično za proizvodnju elektromotornosti.

²⁾ U navedenom radu M. Koraća i drugova svođenje na uslovno nekvalificiran rad vršeno je pomoću četiri dvostruka obilježja koja su bodovana za svaku granu po subjektivnim kriterijima nekolicine stručnjaka. Poželjnije bi bilo da je to bodovanje ostavljeno tržištu pa da je kvalifikaciona struktura svake grane valorizirana odgovarajućim prosječnim ličnim dohocima za pojedino kvalifikacije.

7. UTICAJ BRZINE RASTA

Sada bismo mogli ispitati ranije najavljenju kvalifikaciju u pogledu uprosječavanja stope dobiti, tj. još jednu mogućnost postojanja sila koje djeluju u protivnom pravcu. U tabeli 7 granske stope dobiti poređane su redosljedom indeksa porasta proizvodnje u periodu 1960—1966. Taj period je uzet zato što je u 1961. god. došlo do prve reforme u pravcu intenzificiranja tržišne organizacije, a u istom smjeru djelovala je i reforma iz 1965. god. Od industrijskih grana izostavljena je elektropriroda iz ranije navedenih razloga.

Tabela 7

Indeksi rasta i stope dobiti industrijskih grana u 1966. godini

Spore grane:	Indeks rasta 1966/1960.	Stopa dobiti u %	Brze grane:	Indeks rasta 1966/1960.	Stope dobiti %
Industrija papira	119	5,4	Industrija kože	171	19,2
Ugalj i koks	121	10,7	Brodogradnja	182	22,8
Građ. mater.	137	18,1	Rudarska istraž.	185	23,1
Crna metalurg.	147	10,4	Prehramb. industr.	190	19,2
Oboj. metalurg.	147	18,0	Nemetali	206	21,2
Industr. duhana	151	11,7	Elektroindustr.	219	19,6
Filmska industr.	156	13,3	Industr. gume	231	26,5
Metalna industr.	159	17,9	Kemijska industr.	236	21,3
Grafička industr.	163	30,5	Industr. nafte	254	21,1
Tekstilna industr.	164	21,8	Raznovrs. industr.	287	29,7
Drvena industr.	166	9,8			
Neponderirani prosjek	148	15,2	Neponderirani prosjek	216	22,4

Izvor: tabela 3.

Jedanaest sporih grana rastu po prosječnoj neponderiranoj stopi od 6,8%, a deset brzih grana po stopi od 13,7%. Podvostručenje prosječne stope dovodi do porasta prosječne stope dobiti od 43%. Od interesa je razmotriti i neka individualna odstupanja. Prije svega, brza grupa ima znatno ujednačeniju stopu dobiti nego spora grupa (interval 19,2 — 29,7 kod brze grupe prema 5,4 — 30,5 kod spore grupe). To se slaže i s našim ranijim rezultatom za vremenske serije kad se pokazalo da je δ negativno korelirano sa stopom rasta. A osim toga pored brzine rasta, vjerojatno i neki drugi faktori uvjetuju formiranje stope dobiti.

8. KOMBINIRANI UTICAJ KAPITALNE OPREMLJENOSTI RADA I BRZINE RASTA

Budući da dosadašnja analiza očigledno ukazuje na koreliranost između stope dobiti i kapitalne opremljenosti i tempa rasta, bit će korisno da varijabilitet stopa dobiti pokušamo objasniti multiplom regresijom. Od više ispitivanih veza slijedeće dvije pokazale su najbolje rezultate:

$$(a) x_1 = -4,906 \ln x_2 + 0,970 x_3 + 28,235 \quad R_{1 \cdot 23} = 0,80, r_{13} = 0,69 \\ (1,699) \quad (0,213)$$

$$(b) \ln x_1 = -0,277 \ln x_2 + 0,600 \ln x_3 + 2,621 \quad R_{1 \cdot 23} = 0,84, r_{13} = 0,76 \\ (0,101) \quad (0,112)$$

gdje x_1 predstavlja stopu dobiti u procentima u 1966. god., x_2 kapitalnu opremljenost rada u hiljadama novih dinara po zaposlenom u istoj godini, x_3 stopu rasta u procentima u periodu 1960—66. S navedena dva faktora objašnjava se preko dvije trećine varijabiliteta stope dobiti. Kod toga tempo rasta ima daleko pretežniji utjecaj, što se vidi iz jednostavnih koeficijenata korelacije kao i iz upola manje standardne pogreške kod ocjene koeficijenta uz stopu rasta. Jednadžba (a) ima nešto manji koeficijent multiple korelacije, ali su zato koeficijenti varijabli značajni i na razini od 1%. U jednadžbi (b) oni su značajni na razini od 5%. Zanimljive su i moguće interpretacije obeju jednadžbi. Jednadžba (a) kaže da je stopa dobiti (x_1) jednaka stopi rasta (x_3) korigiranoj za razliku između konstante 28,2 i 4,9 logaritama kapitalne opremljenosti. Još jasnije ova interpretacija dolazi do izražaja ako jednadžbu (a) izrazimo na ovaj način:

$$(a^*) x_1 = -0,072 x_2 + 0,994 x_3 + 13,007 \quad R_{1 \cdot 23} = 0,79, r_{13} = 0,69 \\ (0,027) \quad (0,217)$$

Sada je stopa dobiti jednaka stopi rasta uvećanoj za 13 i smanjenoj za 0,07 kapitalne opremljenosti. U jednadžbi (b) ocjenjeni parametri predstavljaju koeficijente elastičnosti. Ako se tempo rasta podvostruči, stopa dobiti povećat će se za 60%; ako se kapitalna opremljenost podvostruči, stopu dobiti smanjit će se za 28%.

9. ZAKLJUČAK

Preostaje da rezimiramo rezultate naše analize. Učinit ćemo to razlikujući pozitivni i normativni aspekt problema cijena.⁴⁾ Pozitivna analiza trebalo je da otkrije ponašanje privrednih subjekata u jugoslavanskom institucionalnom sistemu. U svakom robnonovčanom sistemu cijena mora pokriti troškove proizvodnje, jer inače dolazi do bankrot-

⁴⁾ Teorijski cijene za samoupravnu socijalističku privredu potanko je obrađena u mojoj knjizi *Ekonomika teorija planske privrede*, Kultura, Beograd, 1961., str. 11—168. Na toj teorijskoj osnovi razvijaju se i empirijske generalizacije u ovoj studiji.

stva privrednog subjekta. Troškovi proizvodnje određeni su efikasnošću proizvodnje i cijenama repromaterijala formiranim na tržištu. Nadalje, cijena mora pokriti amortizaciju osnovnih sredstava, a ta se amortizacija u svojim limitima javlja kao trošak normiran od strane društva. U privatnoj privredi normira se maksimalni iznos amortizacije, da bi se osigurala određena bruto dobit iz koje se, putem poreza, alimentiraju budžeti političkih zajednica. U društvenoj privredi normira se minimalni iznos amortizacije, kako bi se osigurala reprodukcija društvenog kapitala.

Preostali dio vrijednosti proizvodnje — dohodak radne organizacije — treba u primarnoj raspodjeli podijeliti na bruto lične dohotke i bruto dobit. Kako je princip raspodjele prema radu čvrsto ugrađen u svijest radnika socijalističke privrede, postojat će tendencija ujednačavanja ličnih dohodaka. Ta tendencija ne negira razlike, čak i veoma značajne, između ličnih dohodaka pojedinaca i pojedinih radnih kolektiva, kad se one temelje na diferencijalnoj efikasnosti rada odn. poslovanja. No budući da se ne može pretpostaviti da postoje čitave privredne grane — uz pretpostavku da obuhvaćaju veći broj poduzeća — u kojima su svi — ili u prosjeku — radnici ili kolektivi znatno bolji nego u nekim drugim granama, to će postojati tendencija ujednačavanja ličnih dohodaka na nivou grana. A u ovoj studiji mi smo se upravo i ograničili na analizu grana. Iz tabele 6 proizlazi da su se godišnji lični dohoci po standardnom radniku u 1966. god. u industriji kretali između 3.200 n.d (ugalj i koks) i 5.300 n.d (grafička industrija, elektroprivreda), što znači da je raspon bio 1 : 1,8. Taj je raspon relativno visok (u odnosu na druge tržišne privrede), a uvjetovan je donekle drastičnom administrativnom promjenom uslova privređivanja (ugalj i koks) i monopolnim položajem grane (elektroprivreda). S poboljšavanjem funkcioniranja jugoslavenskog tržišta taj će se raspon smanjivati, a tamo gdje tržišne snage nisu dovoljno jake mijenja (putem štrajkova, parlamentarnih akcija, sredstava javnih komunikacija i sl.) formira mjere ekonomske politike koje dovode do ujednačavanja (kontrola cijena, zamrzavanja ličnih dohodaka, diferencirani ekonomski instrumenti).

Svijest o društvenoj poželjnosti podjednakih ličnih dohodaka djeluje u tom smislu što veoma rentabilne radne organizacije ne povećavaju dohotke proporcionalno poslovnom uspjehu iznad prosjeka, a nerentabilne radne organizacije ipak nastoje približiti lične dohotke prosjeku. Lični dohoci se na neki način lijepe na prosjek i od njega se mnogo teže odvajaju nego, recimo, poslovni uspjeh mjereno npr. dohotkom poduzeća. Tu je pojavu opisao V. Rakić i ilustrirao je primjerom 11 željezara.⁵⁾ Ukoliko se prosjek za sve željezare označi sa 100, onda se lični dohoci pojedinih željezara kreću u intervalu 58—146 (bez korekcije za kvalifikacije), a izdvajanja za fondove po radniku u intervalu 7—271. Neto dobit se na taj način javlja kao rezidualna kategorija, što je ona i u kapitalističkoj privredi. Ta rezidualnost korigirana je doprinosima koji su proporcionalni angažiranim sredstvima (u osnovi kamata na poslovni fond i na kredite).

⁵⁾ Institut društvenih nauka, *Koncepcija i verifikacija specifične cene proizvodnje u jugoslavenskoj privredi 1964. i 1966.*, Beograd, 1968., str. 41.

Jedna od važnih konzekvenci principa raspodjele prema radu jest ta da su lični dohoci velikim dijelom određeni promjenama prosječne društvene produktivnosti rada. Oni se na taj način javljaju kao kalkulaturna stavka⁶⁾ slična materijalnim troškovima i amortizaciji. Na taj način kod odlučivanja u pogledu alokacije resursa dovoljno je skoncentrirati se na analizu dobiti. Veća dobit znači veću mogućnost ekspanzije, veće zapošljavanje, veću sigurnost, ali i veće lične dohotke u odnosnim radnim organizacijama. Prema tome, javit će se tendencija investiranja u projekte s većom stopom dobiti. No ta tendencija može biti ozbiljno zakočena neperfektnošću tržišta, republičkim i komunalnim barijerama, nesigurnošću pravnog režima i sl.

Empirijskom analizom utvrdili smo da postoji veoma izražena pozitivna korelacija između tempa rasta pojedinih grana i realizovanih stopa dobiti. Na prvi pogled i u duhu naslijeđene statičke teorije o optimalnoj alokaciji resursa to je nepovoljna pojava, jer djeluje protivno tendenciji uprosječavanja dobiti (koja fungira kao cijena društvenih sredstava) i tako razara marginalističke jednadžbe optimalne alokacije. Međutim, dinamički gledano radi se o veoma racionalnom elementu u organizaciji naše privrede. Granama koje se razvijaju natprosječnim tempom potrebna su i natprosječna sredstva; one će do tih sredstava doći normalnim tržišnim mehanizmom jedino ako su natprosječno rentabilne. Međutim, natprosječna ulaganja moraju s vremenom saturirati tražnju i tada će, preko mehanizma cijena, postepeno doći do ujednačavanja dobiti.

Velika kapitalna opremljenost rada dovodi do monopoloidnih struktura na relativno malom tržištu, jer obično znači i veliku masu angažiranih sredstava. Monopol se u jugoslavenskom institucionalnom sistemu izražava u velikim ličnim dohocima (vanjska trgovina, banke, elektroprivreda), a ne u velikoj dobiti. Štaviše, uslijed intervencije organa ekonomske politike, dobit može biti i substandardna (elektroprivreda).

Dobit nije samo cijena za angažirana sredstva već i cijena za poslovni rizik. Time se vjerovatno — pored niske kapitalne opremljenosti rada — može objasniti to što upravo građevinarstvo ima najvišu stopu dobiti. Iz analize privrednih ciklusa⁷⁾ vidi se da građevinska proizvodnja oscilira s ogromnim amplitudama i da građevinarstvo predstavlja daleko najnestabilniju privrednu oblast.

Normativni aspekt cijene u tradicionalnoj teoriji iscrpljivao se problemom alokacione efikasnosti. To je bila statička analiza koja bi u formuliranju ekonomske politike često mogla dovesti do pogrešnih zaključaka. Zato je treba dopuniti analizom razvojne efikasnosti. Problem se svodi na to da se resursi alociraju tako da rast bude dugoročno maksimalan. U tome je alokacioni dio problema taj da resursi ulaze u proizvodne kombinacije s cijenama koje su proporcionalne njihovoj marginalnoj produktivnosti. To implicira podjednak lični dohodak za podjednaki rad kao i izjednačenu (marginalnu) stopu dobiti. U uslovima nera-

⁶⁾ Postoje i drugi razlozi zašto se lični dohoci javljaju kao kalkulaturna stavka u poduzeću. Vidi teorijsku analizu ponašanja jugoslavenskog poduzeća u mom članku »Prilog zasnivanju teorije jugoslavenskog poduzeća«, *Ekonomska analiza*, 1—2/1967., str. 7—28.

⁷⁾ B. Horvat, *Privredni ciklusi u Jugoslaviji*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1969., str. 39.

vnoteže i ograničenosti resursa, što je tipičan slučaj u stvarnom životu, resursi će imati višu cijenu u granama koje se brže razvijaju zbog potreba forsiranog prebacivanja resursa u te grane. Kako radna organizacija pored renumeriranja faktora proizvodnje mora osigurati i sredstva za pokrivanje društvenih potreba i kako se to ne može uraditi putem tržišnog automatizma, postavlja se i problem fiskalne nadgradnje. Kod toga je česta zabluda vjerovanje da se društvene službe moraju financirati iz poreza (doprinosa) na bruto lične dohotke (jer se na neki način odnose na potrošnju), a društveni reprodukcioni fondovi iz poreza na bruto dobit (razne kamate)⁸). Za financiranje neprivredne sfere nama stoji na raspolaganju bogat fiskalni instrumentarij koji se sastoji od poreza na promet, carine, raznih proporcionalnih i progresivnih poreza na nivou radne organizacije i na nivou domaćinstva, raznih taksa, indirektnih poreza, kamata odn. poreza na kapital i drugo. Kriterij za utvrđivanje najpoželjnije kombinacije ovih instrumenata u pribavljanju sredstava za financiranje onog dijela neprivrede koji se ne financira preko tržišta ne treba tražiti u metafizičkim pitanjima šta je identično s čim, što služi za potrošnju a šta za reprodukciju (prosvjeta i čuvanje zdravlja služe i jednom i drugom), već u tome šta pospješuje rast. Ukoliko imamo nezaposlenost, kao što je imamo, onda cijenu rada treba učiniti što manjom mogućom kako bismo formirali one proizvodne kombinacije koje zahtijevaju mnogo rada uz raspoloživi volumen sredstava. U tom smislu sadašnji visoki doprinosi na lične dohotke (57%) suprotni su ekonomskoj racionalnosti. Ti doprinosi ponikli su djelomično iz želje da se komunalni budžeti učine što autonomnijim i da se tako smanje centralne intervencije. No taj cilj se može postići i tako da se porezi razrezuju po nekom drugom osnovu, a komunama se raspodjeljuju proporcionalno zaposlenim s određene teritorije. Porez na promet može, među ostalim, imati zadatak da izjednačava lične dohotke time što pogađa luksuzna dobra. Carine i premije imaju očiglednu razvojnu ulogu. Kamate na poslovni fond (porez na kapital) je važan alokativni instrument. No one ne smiju biti previsoke,⁹ jer kao fiksni trošak čine sistem privređivanja rigidnim. Progresivni porez na lične dohotke na nivou poduzeća može poslužiti sprečavanju inflacionih tendencija.¹⁰ Ukratko, normativni aspekt formiranja cijene, da bi bio koristan za svrhe ekonomske politike, mora uključiti i teoriju fiskalne politike. No to bi trebalo da bude predmet istraživanja posebne studije.

(Rad primljen decembra 1969.)

⁸) Usp. V. Rakić, »Konceptijska osnova i rezultati transformacije stvarnih cena u cene proizvodnje«, Konceptija i verifikacija specifične cene proizvodnje u jugoslovenskoj privredi 1964. i 1966., Institut društvenih nauka, Beograd, 1968., str. 60—61. Slično S. Popović zahtijeva: »... izdvajanje za društvene potrebe vrši se u izvesnoj srazmeri prema bruto ličnim dohocima radnika, a time se postiže izdvajanje srazmerno postignutim ekonomskim rezultatima« (»Merenje dohotka i njegova raspodela«, *Ekonomika misao*, 1968., str. 434).

⁹) S. Popović, npr. predlaže kamatu na društvena sredstva od 6—7% (o. c., str. 432) što je u uslovima stabilnih cijena vjerovatno znatno previsoko, jer bi svaki veći ciklični poremećaj privrede dovodio do visokog nivoa kapitalnointenzivna poduzeća do ruba bankrota.

¹⁰) Usp. Sumarna analiza privrednih kretanja i prijedlozi za ekonomsku politiku, Jugoslavenski institut za ekonomska istraživanja, Beograd, 1968., str. 54—56.

OMNIBUS PROFITNA POSLJETA OPOSREDOVANJA I AKCIONARSKA DROVINE U INDUSTRIJI SAD 1943-1967.

	1943.	1944.	1945.	1946.	1947.	1948.	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.	1956.	1957.	1958.	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.	1965.	1966.	1967.	
UKUPNO	16,0	11,6	15,4	12,1	10,3	10,5	9,9	12,6	12,3	10,9	8,6	10,4	9,2	8,9	9,8	10,3	9,8	10,3	11,6	13,0	13,4	11,7	13,4	11,7	11,7	
SVEGA trajna dobra	15,7	12,1	16,9	13,0	11,1	11,1	10,3	13,8	12,8	11,3	8,0	10,4	8,5	8,1	9,6	10,1	9,6	10,1	11,7	13,8	14,2	11,7	13,8	14,2	11,7	
Transportna sredstva i oprema	19,9	22,1	25,3	14,3	13,9	13,9	14,1	21,7	13,1	14,2	8,2	14,5	13,5	11,4	16,3	16,7	16,9	19,5	15,9	11,7	11,7	14,4	12,9	12,9	11,7	
Avioni i delovi	--	--	--	--	--	--	--	--	--	17,7	13,2	8,1	7,3	9,8	12,7	11,3	12,2	15,2	14,4	12,9	12,9	14,4	12,9	12,9	11,7	
Električ. aparati, mašine, oprema	16,1	13,6	20,9	14,0	13,7	13,1	12,4	12,3	11,4	12,5	10,2	12,5	9,5	8,9	10,0	10,1	11,2	13,5	14,8	12,8	12,8	14,8	12,8	12,8	11,7	
Mašine (osim elekt.)	16,3	11,6	14,1	13,0	11,3	9,8	8,6	10,3	12,6	10,7	6,0	9,7	7,5	7,8	9,1	9,6	12,5	14,1	15,0	12,9	12,9	14,1	15,0	12,9	11,7	
Proizvodi metala	17,0	10,4	16,0	13,4	10,1	9,8	7,6	10,0	10,7	9,3	7,3	8,0	5,6	5,9	7,9	8,3	10,1	13,2	14,7	12,7	12,7	14,7	12,7	12,7	11,7	
Orna metalurgija	14,7	10,0	14,3	12,3	8,5	10,7	8,1	13,5	12,7	11,4	7,2	8,0	7,2	6,1	5,4	7,0	8,8	9,8	10,2	7,7	7,7	10,2	7,7	7,7	11,7	
Obojena metalurgija	14,2	8,1	15,1	13,8	11,6	11,1	10,4	15,5	16,4	9,3	6,0	7,9	7,1	7,1	7,5	7,6	9,8	11,9	14,8	10,9	10,9	14,8	10,9	10,9	11,7	
Nemetali	15,0	13,1	17,7	14,2	11,7	11,8	12,5	15,6	14,9	12,4	10,2	12,7	9,9	8,9	8,9	8,7	9,6	10,3	9,9	8,2	8,2	10,3	9,9	8,2	11,7	
Namještaj	15,9	8,1	15,2	11,3	8,6	8,2	6,0	9,2	11,6	8,5	6,3	8,9	6,5	4,9	7,9	8,3	10,1	13,4	14,2	12,1	12,1	14,2	12,1	12,1	11,7	
Rezana građa i drvna industrija	19,2	9,1	17,5	11,9	8,5	7,1	6,3	11,1	8,7	4,7	5,7	9,4	3,6	4,1	5,6	8,2	9,9	10,1	10,0	8,6	8,6	10,1	10,0	8,6	11,7	
Instrumenti	14,0	12,1	16,7	13,2	11,6	11,4	12,3	12,5	12,4	12,0	10,6	13,1	11,6	10,6	12,0	12,1	14,4	17,5	20,9	18,0	18,0	17,5	20,9	18,0	11,7	
Ostala industrija	12,2	7,2	12,3	9,7	7,0	8,2	7,5	8,5	11,6	7,7	8,2	9,3	9,2	9,9	9,4	8,8	9,5	10,7	15,4	13,1	13,1	15,4	13,1	13,1	11,7	
SVEGA netrajna dobra	16,2	11,2	14,1	11,2	9,7	9,9	9,6	11,4	11,8	10,6	9,2	10,4	9,8	9,6	9,9	10,4	11,5	12,2	12,7	11,8	11,8	12,7	11,8	11,8	11,8	
Prehrambena industrija	12,8	11,8	12,3	8,1	7,6	8,1	8,1	8,9	9,3	8,7	8,7	9,3	8,7	8,7	8,9	8,8	9,0	10,0	10,7	11,2	10,8	11,2	10,8	10,8	11,8	
Duhanska industrija	13,6	12,6	11,5	9,5	8,4	9,4	10,2	11,4	11,7	12,5	13,5	13,4	13,4	13,6	13,1	13,4	13,4	13,4	13,3	14,1	14,4	14,1	14,4	14,4	11,8	
Tekstilna industrija	18,7	7,6	12,7	8,2	4,2	4,6	1,8	5,7	5,8	4,2	3,5	7,5	5,8	5,0	6,2	6,1	8,5	10,9	10,1	7,6	7,6	10,1	7,6	7,6	11,8	
Konfekcija	12,1	7,5	10,1	2,9	4,4	5,1	4,5	6,1	8,1	6,3	4,9	8,6	7,7	7,2	9,3	7,7	11,7	12,7	13,3	12,0	12,0	13,3	12,0	12,0	11,8	
Papiрна industrija	16,4	10,7	16,2	13,9	10,5	10,1	9,9	11,5	11,6	8,9	8,1	9,5	8,5	7,9	8,1	8,1	9,3	9,4	10,6	9,1	9,1	10,6	9,1	9,1	11,8	
Grafička industrija	14,7	11,4	11,5	10,3	9,1	9,4	9,2	10,2	13,0	11,7	9,0	11,4	10,6	8,5	10,3	9,2	12,6	14,2	15,6	13,0	13,0	14,2	15,6	13,0	11,8	
Kemijska industrija	15,8	13,2	17,8	12,2	10,9	10,7	11,6	14,7	14,2	13,3	11,4	13,7	12,2	11,8	12,4	12,9	14,4	15,2	15,1	13,1	13,1	15,2	15,1	13,1	11,8	
Nafna industrija	--	--	--	15,2	13,3	13,4	12,7	13,4	13,9	12,5	10,0	9,8	10,1	10,3	10,1	11,3	11,4	11,8	12,4	12,5	12,5	12,5	11,8	12,5	12,5	11,8
Industrija gume i plastike	12,3	8,7	16,9	14,8	11,1	11,3	10,6	13,2	12,2	11,1	9,1	11,0	9,1	9,3	9,6	9,2	10,6	11,7	12,2	10,3	10,3	11,7	12,2	10,3	11,8	
Industrija kože	10,4	6,2	10,9	2,1	5,8	6,0	5,9	8,5	7,2	7,0	5,7	8,5	6,3	4,4	6,9	6,9	10,5	11,6	12,9	11,9	11,9	12,9	11,9	11,9	11,9	

Izvori: Economic Report of the President, January 1969, ss. 310-311

PRICE OF PRODUCTION IN YUGOSLAVIA

by Branko HORVAT

Summary

The price of production is defined as price which covers all costs of production and yields a rate of profit which tends to be proportional to the capital invested. Yugoslav and American economies are compared and deviations from average rates of profits are studied. For the U.S. economy, the rate of profit is defined as profit after tax divided into shareholders' equity; for the Yugoslav economy it is defined as the ratio between profit before tax plus interest on capital and credits and net fixed capital plus working capital. It is found that (a) in both countries, the deviations from average rates of profit by industries decrease in upswings and increase in downswings; (b) in Yugoslavia the deviations tend to be somewhat larger than in the U.S.A.

In Yugoslavia, the rate of profit of an industry is determined by two factors: by the rate of expansion of that industry and by its capital intensity. The regression analysis produced the following expression:

$$\ln x_1 = -0.277 \ln x_2 + 0.600 \ln x_3 + 2.621$$

$$(0.101) \qquad (0.112)$$

$$R_{1,23} = 0.84, \quad r_{13} = 0.76$$

(x_1 = rate of profit in percentages, x_2 = capital intensity in thousands of dinars per worker, x_3 = rate of growth in percentages in the period 1960—1966).

With time the rates of profit of various industries tend to become more equal.